

– *Ada-Kale* („Álom – A”, 2012) c. műve, melyet románra is lefordítottak. – Nick Thorpe BBC-tudósító (Budapest) volt szigetlakókat szólaltat meg a kiürítés megrázó napjairól és vigasztalan következményeiről. – Magyar kiadásban is megjelent Patrick Leigh Fermor angol utazó 1930-as évekbeli, 1988-ban kiadott útirajza (*Erdők s vizek közt: Esztergomtól Brassóig gyalogszerrel 1934-ben*, 2000). Magyar nyelvű kiadvány gyanánt idekívánkoznék Gelencsér Sándor pusztá címadatként felbukkanó, hely és év nélkül kiadott munkája is: *Ada-Kaleh szigete, 1912-1972*, a szerzőt azonban nem tudjuk azonosítani, s a művet sem találjuk.¹

Komáromi Sándor

A balkáni vendégmunkások megítélése Szlovéniában: hősök, mert áldozatok?

Vezovnik, Andreja: Balkan Immigrant Workers as Slovenian Victimized Heroes = Slavic Review, Vol. 74, 2015, 2, 244-264. p.

Számtalan tanulmány született már arról, miként ábrázolta a média és a politikai diskurzus a bevándorlókat és más nem szlovéniai nemzetiségűeket Szlovénia társadalmi-politikai átrendeződésének korában. Mostanra a helyzet gyökeresen megváltozott. Andreja Vezovnik a kritikai diskurzuselemzés (CDA) módszerével vizsgál meg 2009-2011 között megjelent cikkeket, amelyeket már a szocializmus korában is létező, köztudottan baloldali újságok közöltek (*Delo, Dnevnik és Mladina*). A szerző rámutat, hogy a vendégmunkások áldozatként történő bemutatása lehetővé teszi a média számára, hogy teljesítse az EU befogadással és toleranciával kapcsolatos, demokratikus normáit, és elkerülje a negatív felhangú „balkánozást”. Maria Todorova szerint a Balkán a „primi-

¹ A témában a világhálón nagyszámú román és néhány egyéb nyelvű blog-oldal megtalálható, sok-sok idézettel a publikált forrásokból, magyarként például: www.huszadik-szazad.hu/paholy/cseke-gabor/szigeti-historiak; www.dunaiszigetek.blogspot.hu (*Erdők s vizek közt, I-IV., 2012; Miskin baba türbéje, 2015; Ada-Kaleh haláltusája, 2015*); www.falanszter.blog.hu/2011/12/10/40_eve_a_duna_melyen_a_titokzatos_senki_szigete.

tív”, a „barbár”, a „félcivilizált” szinonimájának számít a nyugati kultúra szemében. A viktimizációra való hajlamot erősíti az is, hogy az áldozattá lett, kiábrándult hős alakjának nagy hagyományai vannak a szlovén irodalomban, és mint ilyen, fontos szerepet játszik a szlovén nemzeti identifikációban. Vezovnik azonban arra is felhívja a figyelmet, hogy ez a látszólag humanitárius retorika valójában kiüresíti és leredukálja a vendégmunkásokat, és újratermeli a megszokott alá-fölérendeltségi viszonyokat – az immáron Szlovéniát is magába foglaló – Nyugat-Európa és a Balkán között.

Habár Szlovénia jugoszláv korszakában is volt társadalmi távolság a szlovének és a máshonnan származó szlovéniai lakosok között, a sztereotípiák, az idegenektől való félelem és a diszkriminatív közbeszéd akkor erősödött fel igazán minden „balkáni” ellen, amikor az ország kivált Jugoszláviából. Jugoszlávia felbomlása után a szocialista értékrendet a nacionalizmus váltotta fel, minek következtében darabokra hullott a terület, az új államok pedig gondoskodtak róla, hogy éles szociokulturális határokat húzzanak maguk köré. Az identitáskeresés során Szlovénia elhatárolódott mindentől, ami a Balkánt jelentette számára: a szocializmustól, a kommunizmustól és a más etnikumhoz tartozóktól. A hétköznapi életben és a médiában elszenvedett diszkrimináción túl a Szlovéniában élő nem szlovén nemzetiségű, volt jugoszláv állampolgárok emberi jogai például súlyos csorbát szenvedtek, amikor 1992-ben – jogellenesen – törölték őket Szlovénia állandó lakosai közül, ezáltal megfosztva őket állampolgárságuktól. Szlovénia európaivá válása azonban némileg ellentmondásos volt, mivel egyszerre akart drasztikusan elhatárolódni a Balkántól és hűnek maradni a demokratikus, emberi jogokat tisztelő Európához. Így aztán a nyíltan idegengyűlölő retorika és a „balkánozás” egy idő után szinten teljesen eltűnt a médiából. A jelen cikk azt elemzi, hogy a jelenkori szlovén média milyen stratégiákkal konstruálja meg a (bevándorló) vendégmunkások identitását a többségi olvasóközönség számára.

Szlovéniában a bevándorlás a szocializmus alatt tulajdonképpen a jugoszláv állampolgárok belső mobilitásáról szólt, a rendszerváltás után azonban ezekből az emberekből hirtelen külföldiek lettek. Ami az 1960-as évektől kezdve az 1980-as évek végéig természetesnek tekintett

jelenség volt, ti. a munkaerő belső áramlása a kevésbé fejlett köztársaságokból a fejlettebbek felé, a függetlenség elnyerése után már központi ideológiai problémává vált. A szlovén állam számos adminisztratív akadályt gördített a bevándorló munkások legális munkavállalása elé. A munkaadók kihasználják a munkások kiszolgáltatott helyzetét, ez a jogi bizonytalanság pedig alacsony bérekhez és egyéb juttatások megtagadásához vezet. Ráadásul a vendégmunkásokat társadalmi szegregáció is sújtja: a munkaadók által biztosított, zsúfolt szállásokon élnek, elégtelenül táplálkoznak, és rengeteget dolgoznak, ezért teljesen elszeparálódnak a normális társadalomtól.

A baloldali sajtó különösen 2009 óta foglalkozik a vendégmunkások kérdésével. Érdekes módon a vendégmunkások tehetetlen áldozatként való bemutatása a szlovén irodalmi kánon egyik alakjára, az áldozati sorba taszított, kiábrándult hős motívumára támaszkodik. A szlovén nemzeti öntudatra ébredés kezdetektől fogva a kultúrán és leginkább az irodalmon keresztül történt. A szlovén irodalmi kánon lett a nemzeti archetipusok és a mitológiák megalapozója és őrzője. A cikk szerzője fontos szerepet tulajdonít az intertextualitásnak, azaz a múltban született szövegek átemelésének a jelenbe, amikor is különböző diskurzusokat az eredeti időbeli és térbeli kontextusból kiemelve más történelmi körülmények közé helyeznek.

Szlovéniának – a többi európai országgal ellentétben – sokáig nem sikerült a kezébe vennie saját sorsát a történelem során. Az ország vidékies jellege, kicsinysége és politikai alávetettsége a hagyományos nemzeti karakterben is tükröződik: mellőzött, szolgalelkű, bár szorgalmas természet. Az, hogy a nemzeti karakter ilyen tulajdonságokkal bír, a szlovén nép által elszenvedett traumákra vezethető vissza, mivel az elvesztett függetlenség tragédiája fontos toposzá vált a szlovén kollektív tudatban. A szlovén irodalmi hős nem lép fel aktívan elnyomóival szemben, hanem passzívan elviseli őket. A nemzeti történelem mellett a Habsburg realizmus és bizonyos katolikus erények (jólelkűség, szorgalom, kemény munka) is erősen befolyásolták a 20. század eleji szlovén irodalmat. Mindezeknek köszönhetően a szlovén regények főhőse gyakran alárendelt helyzetű, passzív áldozat, maguk a regények pedig a kiábrándult áldozati sors körül forognak.

A szlovén regény kiábrándult hőse tehát tiszta lélek, ártatlan, naiv hős, akinek személyes világát maguk alá gyúrik a valóság gonosz erői, a rosszindulatú emberek, az igazságtalanság, a sors, a hős személyes múltja vagy a természet. A hős a társadalmi valóság és a múlt fogságában vergődik, és ezen körülmények megfosztják őt a szabad cselekvés lehetőségétől. A vendégmunkások bemutatásában is tetten érhető ez a narratíva: a kegyetlen valóság miatt voltak kénytelenek otthonukat elhagyva munkát keresni. Életüket csupa olyan körülmény jellemzi, amely a „Balkán” fogalmához köthető: az iskolázottság hiánya, hagyományosan nagy családok és vidéki életforma.

A cikkíró által tanulmányozott írások azonban nem tipikusan balkanizáló szövegek, nem erősítik egy az egyben a sztereotípiákat, hanem inkább az olvasók szociális empátiájára apellálnak. Éppen ezért nem strukturális vagy társadalmi szinten igyekeznek lefesteni a migrációt, hanem személyes beszámolókon, „veled is megtörténhet” sztorikon keresztül, ezáltal pedig a migráció jelensége a politikai szférából átszűszik a magánszférába. A személyes hangvétel, az E/1. személyű narráció, a metaforák mind-mind arra indítják az olvasót, hogy úgy érezze, a bevándorló is „közülünk való”, azaz gyakorlatilag szlovén. A kiábrándult szlovén irodalmi hőshöz hasonlóan a vendégmunkás is a múlt eseményeinek áldozata, illetve egy idegen népé, amelyért ráadásul az egész életét végigdolgozta. Sorsa szájalmat ébreszt az olvasóban – így változik a bevándorlás kérdése szociális témából erkölcsi dilemmává.

Az is fontos, hogy a szlovén irodalmi hős nem próbálja meg aktívan befolyásolni az élete menetét. Passzívan, a külső feltételek előtt meghajolva éli életét; szolgalelkűség, tehetetlenség, ugyanakkor szorgalom jellemzi a benne tükröződő szlovén nemzeti karaktert. A média ugyanígy mutatja be a vendégmunkásokat is, akik meg sem próbálnak szembeszállni „elnyomóikkal”, az őket kihasználókkal, hanem beletörődnek áldozati sorsukba és legyőzöttségükbe. A balkanizáló diskurzussal szemben a vendégmunkás már nem illegális bevándorló, aki elveszi mások elől a munkát, hanem szájalomra méltó, tehetetlen áldozat. A vendégmunkás a kenyérkeresés és a családja kedvéért feláldozza magát ugyanúgy, ahogyan az áldozat katolikus motívuma és az elérhetetlen boldogság utáni vágyódás a szlovén irodalmon is végigvonul.

A szlovén kollektív tudatban a szlovén ember szorgalmas és istenfélő munkás, aki számára a munka kötelesség, nem pedig a függetlenséghez és a megújuláshoz vezető út.

A szerző által vizsgált cikkekben a bevándorló vendégmunkásokat, a „balkáni férfiakat” már nem pökhendi, nőgyűlölő, barbár, erőszakos, primitív és patriarchális gondolkodású emberként ábrázolják, akik potenciális veszélyt jelentenek a szlovén nemzeti egységre, hanem ártalmatlan és tehetetlen tragikus hősként. Ez a fajta demokratikus diskurzus azonban, amely szerint a bevándorlóknak az áldozatot kell meglátni, csapdát rejt magában. A pszichoanalitikus elmélet szerint egyfajta örömet okoz, ha nálunk alantasabb helyzetben lévő embereket, jelen esetben passzív vendégmunkásokat látunk, mert ezáltal hatalmasabbnak érezzük saját magunkat. Amikor tehát a média a kollektív alany pillantását a bevándorló munkásokra irányítja, az alanyt nem is a látvány nyűgözi le, hanem az a hatalmi viszony, amit ez a pillantás kifejez, azaz a szlovén dominancia tudata a „Balkán” felett – különösen Szlovénia múltbeli, történelmi alávetettségének tükrében Európával szemben.

A vendégmunkásokról festett kép felidézi a szlovén irodalmi hagyományt és a népet ért történelmi traumát, így arra is képes, hogy feloldja ezt a sérelmet azáltal, hogy most már Szlovéniát mutatja erősnek, aktívnak és európainak a Balkánhoz képest. A humanitárius diskurzus tehát valójában leképezi az erőviszonyokat, és újratermeli a rendszerszintű egyenlőtlenségeket a szlovének mint cselekedni és segíteni képes (európai) emberek és a bevándorló munkások mint könyörületre szoruló egyének között. A vendégmunkások tehát csak politikai cselekvőképességüktől megfosztott áldozatként elfogadhatók a szlovén társadalom számára. Ez a látásmód a bevándorlás problémáját a magánszféra irányába tolja el, és egyúttal megakadályozza, hogy a szlovén társadalom strukturális vagy politikai szinten nézzen szembe a bevándorlás, a szegénység és a létbizonytalanság kérdésével.

Pethő-Szirmai Judit

A lengyelek Kalmükföld etnoszociális térségében

Belousov, S. S.: Poláki v etnosocial'nom prostranstve Kalmykii. = Slavánovedenie 2015. 3. sz. 83–88. p.

Kalmükföld soknemzetiségű köztársaság, területén mintegy száz nemzetiség képviselői élnek, köztük lengyelek is. A lengyel etnikai csoport itt sohasem volt nagyszámú, ennek ellenére a lengyelek jelentős mértékben hozzájárultak a kalmük kultúra kutatásához és aktívan részt vettek a kalmükföldi szakember-utánpótlásban. Sajnálatos módon a lengyel–kalmük kapcsolatok tudományos kutatása még várat magára. A lengyel–kalmük kapcsolatok történetét először I. V. Borisenko kalmük történész érintette az egyik elisztai újságban 1990-ben megjelent cikkében, amelyben azokról a lengyel kutatókról és művészekről írt, akik műveikben kalmük témákat dolgoztak fel. Azóta e téren nem születtek újabb kutatási eredmények. Az ismertető tanulmány a szerző szándéka szerint ennek a hiánynak a pótlására hivatott.

A kalmükök és a lengyelek közötti politikai kapcsolatok a XVII. század közepéig nyúlnak vissza. 1653-ban a lengyel vezetés K. Szymański nemest küldte a kalmükökhöz azzal a feladattal, hogy tárgyaljon velük egy esetleges szövetségről a zaporozsjei kozákok és a krími tatárok ellen. Küldetésének eredményeit nem ismerjük. Z. Abramowicz történész szerint Szymański meg sem érkezett a kalmükökhöz. A XVII. század második felében viszont a kalmükök Oroszország szövetségeseiként vettek részt a lengyelek és a tatárok elleni háborúban. Érdekes, hogy ennek ellenére a lengyelek nem hagytak fel azokkal a próbálkozásaikkal, hogy a maguk oldalára állítsák a kalmüköket a krími tatárok elleni háborúban. Ebből a célból 1672-ben K. Kowalewskit küldték tárgyalni a kalmükökhöz.

Az északi háború idején a kalmükök I. Péter parancsára II. Ágost lengyel királyt támogatták a svédek ellen, ami lehetővé tette, hogy a lengyelek közelebről is megismerkedjenek ezzel a sztyeppe néppel.

A lengyelek részt vettek az alsó-volgai ortodox misszió létrehozásában is. Ezt az orosz ortodox egyház szent színódusa 1725-ben létesítette, miután Bakszadaj Dordzsi, Ajuka kán unokája felvette a kereszténység-